

Budowa struktur Polskiej Partii Robotniczej w powiatach województwa lubelskiego w świetle dokumentów Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w latach 1945–1948

Construction of the Structures of the Polish Workers' Party in the Districts
of the Lublin Voivodeship in the Light of the Documents of the Voivodeship
Party Control Commission in the Years 1945–1948

MICHAŁ JAN BEDNARCZYK

Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: michal.bednarczyk@kul.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-1086-7113>

Streszczenie: Priorytetem polskich komunistów po zakończeniu II wojny światowej była rozbudowa nielicznej, kadrowej Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i przekształcenie jej w zdolną do sprawowania władzy partię masową. Dla kierownictwa „partii robotniczej” stanowiło to trudne zadanie, gdyż znaczny odsetek społeczeństwa był przeciwny ich rządowi, w szeregi organizacji rzadko wstępowały osoby godne miana komunisty, zaś struktury terenowe powstawały w warunkach walki z polskim podziemiem niepodległościowym. W artykule podjęto próbę ukazania procesu budowy powiatowych organów władzy partyjnej na terenie Lubelszczyzny – istotnego dla wykonawców woli Józefa Stalina obszaru o sięgających XIX w. tradycjach rewolucyjnych i komunistycznych. Źródło dla rozważań stanowią materiały archiwalne Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie.

Słowa kluczowe: Polska Partia Robotnicza, Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej, Komitet Powiatowy, Lubelszczyzna, Polska w latach 1944–1948

Abstract: The priority of the Polish communists after the end of World War II was the expansion of the small, staff Polish Workers' Party (PPR) and its transformation into a mass party capable of exercising power. For the leadership of the “workers' party”, this was a difficult task, since a significant percentage of the society was against their rule, the ranks of the organisation rarely included people worthy of the title of communist, and the field structures were formed in the conditions of the struggle against the Polish independence underground. The article attempts to show the process of building district party organs of power in the Lublin area – an important area with revolutionary and communist traditions dating back to the 19th century for the executors of Joseph Stalin's will. The source for consideration are archival materials of the PPR Voivodeship Party Control Commission in Lublin.

Keywords: Polish Workers' Party, Voivodeship Party Control Commission, District Committee, Lublin region, Poland in 1944–1948

Polska Partia Robotnicza (PPR) powstała z inicjatywy Międzynarodówki Komunistycznej (Kominternu) w czasie niemieckiej okupacji jako kadrowa organizacja konspiracyjna. Jej twórcami byli wyszkoleni w Moskwie komuniści o przedwojennych doświadczeniach oraz wąskie grono ich zwolenników. Partia dzięki korzystnym rozstrzygnięciom wojennym i wsparciu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) zaczęła przejmować władzę w powojennej Polsce, co dało początek systemowi partii hegemonicznej w naszym kraju (Sokół, Żmigrodzki 2005: 114–115). Konieczna była rozbudowa jej struktur, umożliwiająca stworzenie organów administracji partyjno-państwowej oraz terenowych struktur partii (Gontarczyk 2016: 26–34; Wrona 1995: 26–35). Nie byłoby to możliwe bez nadzoru komórek PPR prowadzonego przez Centralną Komisję Kontroli Partyjnej (CKKP) oraz komisje wojewódzkie. Ich zadaniem było nie tylko dyscyplinowanie członków, lecz także kontrola instytucji partyjnych (Libera 2015: 169).

CKKP nie brała bezpośredniego udziału w tworzeniu terenowych ogniw PPR. Bardziej miarodajna jest refleksja nad działalnością dysponującej w teorii lepszym rozeznaniem komisji wojewódzkiej, której członkami byli działacze znający nadzorowane przez siebie struktury. Jednym z ważniejszych dla komunistów obszarów była Lubelszczyzna – teren prężnych działań przedwojennej Komunistycznej Partii Polski (KPP), ważny ośrodek komunistycznej partyzantki w czasie wojny, siedziba Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) i istotny punkt rekrutacji członków PPR.

Wolna od ideologizacji refleksja nad funkcjonowaniem partii komunistycznych w Polsce stała się możliwa po upadku systemu w 1989 r. Pomimo rosnącej liczby rozpraw naukowych na ten temat wiele związanych z nim kwestii, zwłaszcza w ujęciu regionalnym, pozostaje niezbadanych. Zagadnienie działalności Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej (WKKP) w Lublinie w różnych jej aspektach było już podejmowane przez autora prezentowanego artykułu (Bednarczyk 2016a, 2016b). Problematyka poruszona w niniejszym opracowaniu została ograniczona do niezbędnego minimum. Podstawę źródłową rozważań stanowią archiwalia WKKP PPR wchodzące w skład zespołu Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie (APL), uzupełnione o zgromadzone w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN) dokumenty CKKP.

Budowany przez komunistów system polityczny miał charakter scentralizowany. Decyzje zapadające na posiedzeniach najwyższych gremiów – Biura Politycznego i Sekretariatu Komitetu Centralnego PPR – były następnie przekazywane do realizacji przez działaczy niższego szczebla – w komitetach

wojewódzkich i powiatowych. Formułowane przez centralnych decydentów, niemających bezpośredniego kontaktu z realizującymi je szeregowymi PPR-owcami postulaty, m.in. w zakresie rozbudowy i umacniania terenowych struktur PPR, napotykały poważne trudności, z których przedstawiciele Komitetu Centralnego (KC) zazwyczaj nie zdawali sobie sprawy.

Celem artykułu jest analiza po pierwsze, wprowadzania w życie podjętych w Warszawie decyzji w kwestii tworzenia struktur PPR w powiatach województwa lubelskiego między czerwcem 1945 r. a grudniem 1948 r., a po drugie, trudności, z jakimi mierzyli się wówczas terenowi działacze partii. Zastosowano ujęcie chronologiczno-problemowe, które pokaże, jak zmieniały się powyższe problemy na drodze do rozbudowy organizacji konspiracyjnej do poziomu partii masowej. Punktem wyjścia dla rozważań jest przedstawienie instytucji kontrolnych PPR i ich kompetencji w powiatach, następnie zaprezentowano realizację tych obowiązków przed Referendum Ludowym, w okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego, po sfalszowanych wyborach, oraz w dobie „oczyszczania szeregów” przed powstaniem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR).

1. Instytucje kontroli partyjnej Polskiej Partii Robotniczej, przewinienia i kary partyjne

W „demokracji ludowej” partyjne instrumenty kontroli były elementem aparatu władzy partyjno-państwowej. Instytucje o hierarchicznej strukturze i uprawnieniach śledczych pełniły kluczową rolę – miały zapewniać stabilność ustroju i partii. PPR swoim rodowodem nie odbiegała od innych partii komunistycznych bloku wschodniego (Mażewski 2020: 74–77). System kontroli zatem był kopią rozwiązań przyjętych w Rosji Radzieckiej i Związku Radzieckim (Osęka 2008: 262). CKKP powstała na mocy decyzji Sekretariatu KC z dnia 30 maja 1945 r. (Kochański 2001: 32). Funkcjonowała ona na prawach wydziału KC (Kochański 2001: 214–215), jej zadaniem był nadzór realizacji uchwał KC, a także dyscyplinowanie członków naruszających „zasady etyki partyjnej, nieprzestrzegających statutu i niepodporządkowujących się uchwałom PPR” (Statut 1947: 18). W omawianym okresie komisją kierowali Zenon Kliszko, a następnie Wacław Lewikowski. Skład CKKP liczył 4–5 etatowych pracowników PPR. W czerwcu 1947 r. do komisji, obok pracowników aparatu, przyjęto 11 członków nieetatowych (APL, Biuletyn

Informacyjny Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, sygn. 483, k. 2). CKKP już w 1945 r. powołała komisje terenowe współpracujące z komitetami wojewódzkimi (Statut 1947: 13–14, 18–19). Przewodniczącymi komisji w Lublinie byli Franciszek Piątkowski, Szczepan Kudła i Olga Żebruń, którym podlegali dwaj pracownicy. W lipcu 1947 r. skład rozszerzono o 9 członków nieetatowych (AAN, Protokół z posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie w dn. 24 X 1946 r., sygn. 295/IV-1, k. 5a). WKKP nie mogły karać przedstawicieli aktywu wojewódzkiego, co czyniła CKKP (AAN, Sprawozdanie z Pierwszej Narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w dn. 20 II 1946 r., sygn. 295/IV-1, k. 6). Miały natomiast prawo dyscyplinować działaczy w komitetach powiatowych. Nie podlegały organizacyjnie Komitetowi Wojewódzkiemu (KW), zaś praca lubelskiej komisji była po raz pierwszy analizowana przez Egzekutywę w listopadzie 1950 r. (Zawadka 2014: 51). Głównym obowiązkiem było orzekanie w postępowaniach dyscyplinarnych PPR-owców. Przez 3 lata pracy lubelska komisja odebrała 1358 zgłoszeń, rozpatrzyła 1356 (APL, [Rejestr] Sprawy załatwione Wojewódzkiej KKP [1947–1948], sygn. 446, *passim*; APL, [Rejestr] – Sprawy wchodzące; Sprawy zakończone [1947–1948], sygn. 447, *passim*). Ogólnikowość regulaminów prowadziła do dowolności w wydawaniu postanowień (Kochański 2001: 298). Za osoby niepożądane w partii uznawano: (a) członków, którzy wstąpili do PPR, by uzyskać stanowisko lub pracę, (b) PPR-owców postępujących niemoralnie, a także identyfikowanych jako „wrogi element”, oraz (c) członków KPP działających na jej szkodę (Osęka 2012: 76). Wśród zarzutów istotne było także łamanie dyscypliny i etyki partyjnej (Osęka 2008: 265), nadużycia materialne i finansowe, nadużycia kompetencji służbowych, współpraca z wrogiem, a także współpraca z przedwojenną policją, nazywana „sypactwem”. Komisje mogły udzielić upomnienia lub nagany, pozbawić stanowisk partyjnych i państwowych lub usunąć z partii, choć również umarzały sprawy (Osęka 2008: 78–90). Karanym przysługiwało prawo do odwołania do CKKP (Osęka 2008: 273).

2. Kompetencje kontrolne Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w komitetach powiatowych Polskiej Partii Robotniczej

Głównym źródłem informacji o strukturach partyjnych w powiatach były wyjazdy inspekcyjne. Co miesiąc kontrolujący powinni co najmniej raz wyjechać

na kilkudniową wizytację wybranego komitetu powiatowego. W jej trakcie prowadzili rozmowy z pracownikami aparatu partyjnego wszystkich szczebli, organów bezpieczeństwa i członkami kół PPR. Należało również analizować dokumentację (Magier 2012: 505–506, 511). Za wyjazdy przedstawiciele WKKP nie uznawali kontroli na terenie Lublina i powiatu lubelskiego. Dobór powiatów był podyktowany otrzymywanymi apelami o pomoc i lokalnymi „warunkami bezpieczeństwa” – sprawnością organów bezpieczeństwa i liczebnością podziemia antykomunistycznego. W pierwszych miesiącach istnienia, ze względu na braki kadrowe i brak instrukcji pracy, komisja nie organizowała wyjazdów (APL, Sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie 9 XII 1945 r., sygn. 443, k. 1). Skalę zorganizowanych wyjazdów prezentuje poniższa tabela.

Tabela. Wyjazdy przedstawicieli WKKP w okresie od czerwca 1945 r. do grudnia 1948 r.

Powiat	Liczba kontroli	Odsetek w proc.
Krasnostawski	9	9,89
Lubartowski	9	9,89
Kraśnicki	8	8,79
Hrubieszowski	8	8,79
Chełmski	7	7,69
Zamojski	7	7,69
Puławski	6	6,59
Tomaszowski	6	6,59
Włodawski	6	6,59
Bialski	5	5,49
Siedlecki	4	4,40
Biłgorajski	3	3,30
Lubelski	2	2,20
Łukowski	2	2,20
Radzyński	2	2,20
Lublin miasto	1	1,10
Brak danych	6	6,59
Razem	91	–

Źródło: APL, Wyjazdy przedstawicieli WKKP w okresie od VI 1945 r. do XII 1948 r., sygn. 443–444, passim.

W lubelskim Komitecie Powiatowym (KP) zorganizowano tylko dwie inspekcje. Zazwyczaj odwiedzano powiaty położone blisko Lublina i pracujące najsprawniej, zwłaszcza w Krasnymstawie, Lubartowie i Kraśniku. Słabsze organizacyjnie, mniej liczne i bardziej zagrożone ze strony podziemia zbrojnego obszary położone dalej od miasta były zaniedbywane. Przewaga kontroli w Lublinie pokazuje, że wpływy WKKP były największe w siedzibie KW. Kontrole były odwoływane m.in. z powodu biurowych obowiązków w Lublinie (APL, Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do 3 XII 1945 r., sygn. 443, k. 3), dużej liczby spraw dyscyplinarnych do opracowania (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie. Za okres od 25 XII 1946 r. do 25 II 1947 r., sygn. 443, k. 39), zaangażowania w inne zadania, np. w Referendum Ludowe (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za miesiąc czerwiec 1946 r., sygn. 443, k. 19) czy wybory do Sejmu Ustawodawczego (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, sygn. 443, k. 23). Niekiedy wyjazdy organizowano częściej, w tym z powodu konieczności wsparcia działaczy w terenie (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., sygn. 443, k. 30). Wiedzę o sytuacji w powiatach uzyskiwano także w czasie wyjazdów na polecenie Komitetu Wojewódzkiego (KW) oraz w celach dochodzeniowych (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 III do 25 IV 1948 r., sygn. 444, k. 19). W 1948 r. liczba wyjazdów i ich regularność wzrosły. Było to spowodowane m.in. aktywizacją nieetatowych członków WKKP. Analiza funkcjonowania komitetów odbywała się także podczas rozmów w siedzibie KW z przedstawicielami Kontroli Partyjnej wzywanimi przed komisję (APL, Sprawozdanie WKKP w Lublinie za m-c lipiec, sygn. 443, k. 21).

3. Działalność organów kontroli partyjnej przed Referendum Ludowym

Pierwsze kontrole w terenie miały miejsce w październiku i listopadzie 1945 r. Najlepiej komisja oceniła działaczy z komitetu w Biłgoraju, którzy realizując postulaty KC, rzekomo blisko współpracowali z członkami Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) i Stronnictwa Ludowego, a także z członkami

odbudowującej się po rozbiciu przez podziemie organizacji w Krasnymstawie. Za najbardziej zaniedbaną uznano pracę w Łukowie oraz Kraśniku, w których nie było odpowiedniego kierownictwa. W Zamościu z kolei dostrzeżono problem konfliktów między działaczami (APL, Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do 3 XII 1945, sygn. 443, k. 3).

Na przełomie lat 1945 i 1946 pracownicy komisji wysnuli wniosek o pogłębiających się różnicach w pracy struktur powiatowych, m.in. komisje tomaszowska i hrubieszowska nie wywiązywały się z obowiązków (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c grudzień i styczeń 1945–1946, sygn. 443, k. 7). Trudności sprawiała egzekwowanie od rolników kontyngentów, komórki były „podatne na prowokacje” ze strony podziemia zbrojnego i partii opozycyjnych (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za miesiąc luty 1946 r., sygn. 443, k. 8). W związku z marcowymi wyborami władz komitetów przedstawiciele komisji sprawdzali ich przebieg, zwłaszcza w jednostkach, których kierownikom zarzucano niekompetencję. Członkowie WKPP ingerowali w wybory sekretarzy. Jednocześnie pozyskiwano informacje o pracy starostów, pomimo nieprawidłowości nie zawsze możliwe było usunięcie ich ze stanowisk, m.in. z powodu braku następców (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c marzec 1946 r., sygn. 443, k. 10–11). W kwietniu 1946 r. organizacje powiatowe funkcjonowały sprawniej, za niedostateczną uznano działalność niższych struktur (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c kwiecień 1946 r. (włącznie ze świętem 1 maja), sygn. 443, k. 12).

Członkowie WKPP zwracali uwagę na rozbudowę struktur PPR – przedstawiciele KC zakładali, że zwalczanie podziemia przez aparat bezpieczeństwa zagwarantuje wzrost stanu osobowego partii. Na początku 1946 r. komisja, analizując ewidencję i kwestionariusze osobowe, orzekła, że wzrost był zadowalający. W kwietniu z kolei nastąpił spadek spowodowany wysiedleniami Ukraińców z Lubelszczyzny, którzy po zakończeniu działań wojennych wstępowali do partii (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c marzec 1946 r., sygn. 443, k. 10–11). Zaobserwowano też wzrost zainteresowania kobiet PPR (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c maj 1946 r., sygn. 443, k. 15).

Podczas Referendum członkowie WKKP zauważyli, że słabsza aktywność podziemia i opozycji powoduje zazwyczaj silniejszą pozycję PPR w powiecie. Tereny z przewagą komunistów były jednak w mniejszości. Kontrolujący oceniali pracę agitatorów zachęcających do głosowania, a także liczbę spotkań i frekwencję na nich. O jakości pracy miało świadczyć zaangażowanie w akcję propagandową, także na obszarach o dużej aktywności podziemia. Nie zaobserwowano aktywności członków partii sprzymierzonych z PPR, za wyjątkiem PPS. Uczestniczący w wiecach i zebraniach delegaci WKKP analizowali dyskusje dotyczące głównie granicy wschodniej i gospodarki. Mimo „zwycięstwa” w wyborach dostrzeżono, że gdyby do pracy w terenie nie skierowano działaczy z KW i delegatów KC kampania mogłaby nie zostać przeprowadzona, ponieważ struktury powiatowe były za słabe (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za miesiąc czerwiec 1946 r., sygn. 443, k. 18–19).

4. Działalność Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej od Referendum Ludowego do wyborów do Sejmu Ustawodawczego

Pierwszą po Referendum kontrolę meldunków z powiatów zorganizowano w sierpniu 1946 r., i dotyczyła ona przesiedleń ludności ukraińskiej (Motyka 2011: 390–392, 426–432; Wysocki 2011: 62–74, 83–92). Większą uwagę zwrócono na Włodawę, w której ubyłoby 381 spośród ok. 800 członków PPR (Wysocki 2011: 89–90). Pustka została wypełniona osobami, których do wstąpienia zachęcali partyjni instruktorzy (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, sygn. 443, k. 24). Przyjrano się pracy powiatowych sekretarzy, nowych członków PPR i funkcjonariuszy Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, sygn. 443, k. 24–25). Najgorzej oceniono najsłabsze organizacyjnie i posiadające najmniejszą liczbę PPR-owców powiaty: łukowski, bialski i radzyński, wyżej plasowały się chełmski i biłgorajski (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, sygn. 443, k. 25; APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c wrzesień, sygn. 443, k. 29). Znajdujący się najbliżej KP w Lublinie nie funkcjonował, co było wynikiem konieczności zapewnienia sprawności lubelskiego KW (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej

Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, sygn. 443, k. 25). Dokładniejsze kontrole WKKP przeprowadziła przed wyborami, między październikiem a grudniem 1946 r. Uwagę zwrócono na funkcjonowanie komitetów, współpracę z innymi partiami, funkcjonowanie Milicji Obywatelskiej (MO), Urzędu Bezpieczeństwa (UB), Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (ORMO), Związku Samopomocy Chłopskiej i Związku Walki Młodych, a także wzrost liczebny PPR. Wnioski kontrolujących nie były optymistyczne, aktywność struktur partyjnych była niezadowolająca (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., sygn. 443, k. 30–34). Po głosowaniu ograniczono wyjazdy terenowe, z powodu złych warunków atmosferycznych do Lublina nie docierały raporty (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR W Lublinie. Za okres od 25 XII 1946 r. do 25 II 1947 r., sygn. 443, k. 41).

Częstsze przebywanie w terenie w trakcie Referendum uświadomiło kontrolującym fasadowość nieuregulowanej współpracy z innymi partiami (APL, Sprawozdania miesięczne WKKP [za okres 1945–1947], Sprawozdanie WKKP w Lublinie za m-c lipiec, sygn. 443, k. 20). Dnia 19 grudnia 1946 r. w trakcie narady sekretarzy powiatowych i aktywu PPR i PPS przy obecności delegata WKKP podpisano uchwałę o współpracy. Porozumienie nie przekładało się na zmianę nastrojów. W terenie komisja zaobserwowała wzrost niechęci do PPS, rzekomo popierająca PPR ludność miała być przekonana, iż socjaliści nie angażują się w walkę z przeciwnikami komunistów, sami destabilizowali sytuację (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za okres od 25 XI do 25 XII 1946 r., sygn. 443, k. 36).

5. Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej od marca 1947 roku do lutego 1948 roku

W marcu 1947 r. WKKP analizowała wybory władz partyjnych w powiatach. Przeszkodą dla ich sprawnego przeprowadzenia w organizacjach terenowych były braki kadrowe i przemęczenie aktywu spowodowane intensywną kampanią przed wyborami do Sejmu. Sekretarze skarżyli się na zbyt wiele zadań i brak kompetencji. Komisja w trakcie konsultacji z mieszkańcami odnotowała poprawę nastrojów ludności, rozprzestrzenianie pogłosek o wybuchu kolejnego światowego konfliktu ścigał UB (APL, Sprawozdanie

Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1947 r., sygn. 443, k. 92-93). W kolejnym miesiącu w związku z wyborami w komitetach doszło do zmian sekretarzy. Komisja najwyższej oceniła komitety powiatowe w Krasnymstawie, Zamościu, Puławach, Lubartowie i Tomaszowie, które rozbudowywały swoje struktury, najsprawniejszy był komitet w Biłgoraju (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 III - 25 IV 1947 r., sygn. 443, k. 48). WKKP stwierdziła, że działacze najniższego szczebla nie posiadali doświadczenia i znajomości zasad funkcjonowania partii, nowi sekretarze nie spełniali wymagań (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 V - 25 VII 1947 r., sygn. 443, k. 59). Kontrolujący przeprowadzili rozmowy z działaczami, wynikiem których była pozytywna opinia o zmienionym po interwencji komisji sekretarzu z Chełma, puławski zaś miał nie być zainteresowany pracą (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII - 25 VIII 1947 r., sygn. 443, k. 64). WKKP, przeprowadzając konsultacje z ludnością w terenie, otrzymywała skargi na nieprawidłowe załatwianie spraw (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 V - 25 VII 1947 r., sygn. 443, k. 58).

We wrześniu 1947 r. członkowie WKKP badali skuteczność przyjmowania kandydatów, wydawania legitymacji członkowskich, regularność zebrań, a także poboru składek. W ocenie kontrolujących z tych obowiązków najgorzej wykazywały się komitety powiatowe w Lublinie i Kraśniku, z powodu zatargu sekretarzy w Siedlcach nie pracowano należycie (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres od 25 VIII do 25 IX 1947 r., sygn. 443, k. 72). W październiku członkowie WKKP podjęli nieudaną próbę zwolnienia jednego z sekretarzy, doszło do interwencji Sekretariatu KW w jego obronie. Północne powiaty odbudowywały struktury, w południowych, objętych kampanią osiedleńczą, dostrzegano perspektywy rozwoju (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 15 X 1947 r., sygn. 443, k. 82). Uwagę zwrócono na powiat hrubieszowski. Zdaniem komisji niestabilna sytuacja uległa poprawie dzięki organom bezpieczeństwa. Wydział kobiecy KW nie prowadził skutecznej agitacji wśród kobiet, wymiana legitymacji przebiegała wolno. W listopadzie komisja kontynuowała kontrolę pracy sekretarzy. Zajęto się także wymianą legitymacji, nie przeprowadzano czystki. Zdaniem kontrolujących praca stała się łatwiejsza dzięki zwalczaniu podziemia. Mieszkańcy wsi narzekali jednak na podatki i braki w zaopatrzeniu (APL,

Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 1947 r., sygn. 443, k. 87–89).

W grudniu ujawniono liczbę „martwych dusz” w powiatach. Powiat krasnostawski spośród 4 tys. ujętych w ewidencji osób opuściło, nie zgłaszając tego przełożonym, 1331 osób, w liczbie tej znalazły się także osoby, które nie uważały się za członków PPR (APL, Sprawozdanie Wojew. Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie P.P.R. w Lublinie za m-c grudzień 1947 r., sygn. 443, k. 96). WKKP wniosowała o zmianę sekretarza z Tomaszowa, który dopuszczał się nadużyć, wzywany przed WKKP nie zmienił postępowania. Na początku 1948 r. komisja brała udział w konferencji starostów i przewodniczących Powiatowych Rad Narodowych (PRN) w Hrubieszowie, nadzorowała egzamin podczas szkolenia (APL, Sprawozdania miesięczne WKKP 1948, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 1 I do 25 I 1948 r., sygn. 444, k. 1). Delegat skierowany do Kraśnika obserwował wybory władz. W lutym w powiecie bialskim działacz WKKP, analizując przebieg głosowań w komitetach wiejskich, dostrzegł brak znajomości kompetencji przez pracowników KP. Przewodnicząca O. Żebruń kontrolowała KP w Tomaszowie i Zamościu, na zebraniu koła wygłosiła referat o „moralnym obliczu członka partii i dyscyplinie partyjnej”. W innym kole składającym się z byłych działaczy WKPP zauważyła przejawy „sekcjarstwa” – objawiało się ono nieprzyjmowaniem nowych członków. W powiecie lubartowskim na polecenie KC zbierano dane dotyczące kół, PPR miała pracować źle (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 I do 25 II 1948 r., sygn. 444, k. 4–6).

W czerwcu 1947 r. członkowie WKPP zostali zaangażowani w „kampanię przesiedleńczo-osiedleńczą”. Miejscowa ludność była negatywnie nastawiona do działań PPR, wysiedlenia Ukraińców miały być prowadzone z użyciem „niemieckich metod” (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 V – 25 VII 1947 r., sygn. 443, k. 58). Akcja sprawiała kłopoty KW w Lublinie. Początkowo „nasiedlenie” przebiegało zgodnie z planem, było wielu zainteresowanych, skuszonych wizją żyznych ziem w powiatach tomaszowskim i hrubieszowskim. Po wyjeździe z tego obszaru zabezpieczających akcję jednostek wojska pojawiły się grupy Ukraińców, którzy podpalali miejscowości, z których uciekali osadnicy. Członkowie komitetów powiatowych zamiast zatrzymywać uciekinierów i inicjować tworzenie samoobrony, zajmowali się katalogowaniem mienia wysiedlanych (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR

w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1947 r., sygn. 443, k. 63). ORMO nie potrafiło powstrzymać ataków. KW doprowadził do powrotu części osiedleńców (APL, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1947 r., sygn. 443, k. 71). W powiatach tomaszowskim i hrubieszowskim kampania przebiegała sprawniej, ponieważ zaangażowano w nią wojsko, tamtejsze struktury PPR rozpoczęły werbunek osadników (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 1947 r., sygn. 443, k. 87).

6. Działalność Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej od marca do września 1948 roku

W marcu w powiecie hrubieszowskim przewodnicząca komisji obserwowała efekty akcji przesiedleńczej. Przyjmowanie osadników przebiegło rzekomo planowo. Rozeznanie wykazało, że powiat był bezpieczny, a organizacja partii sprawna. Liczba PPR-owców wzrosła, część nowo przyjętych była już posiadaczami legitymacji w dawnych miejscach zamieszkania, najaktywniejszych osadzano na stanowiskach. KP miał pracować należycie, jedynym problemem była niewielka liczebność aktywu, przez co kierownictwo było obciążone. Delegat skierowany do powiatu puławskiego dostrzegł niezdrową atmosferę między członkami egzekutywy KP. Kontrola powiatu krasnostawskiego miała miejsce na początku wyborów, analizowano zgromadzenia przygotowawcze. PPR była tam najliczniejsza, I sekretarz miał być przemęczony, ale braki kadrowe uniemożliwiały jego zastąpienie. Część sekretarzy miała nadużywać alkoholu, a członkowie dopuszczali się wykroczeń. Przez dużą liczbę nieobsadzonych stanowisk postulowano skupić się na szkoleniach (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1948 r., sygn. 444, k. 11–12).

W kwietniu O. Żebruń udała się do powiatu biłgorajskiego. W wyborach władz gminnych wbrew statutowi uczestniczyli bezpartyjni, którzy mieli być bardziej aktywni niż członkowie PPR. Przewodnicząca uznała, że znaczny odsetek osób spoza PPR wskazywał na autorytet partii w środowisku wiejskim. W trakcie innych konferencji zaobserwowała dużą frekwencję, zwłaszcza wśród inteligencji. Przedstawiciel WKKP skierowany do powiatu siedleckiego dostrzegł zainteresowanie bezpartyjnych sprawami partii. Stwierdził, że lubelska organizacja podniosła poziom pracy na wsi,

miało to być zasługą lepszej współpracy KW z KP. W maju dużą wagę przykładano do kontroli egzaminu kursu korespondencyjnego „A”. W trakcie sprawdzianu O. Żebruń zaobserwowała niechęć kursantów do nauki, rozmowa wywołała prośbę o ponowne przeprowadzenie testu. Zdaniem kontrolującej komitety powiatowe ignorowały to zagadnienie, nie naciskały na szkoły partyjne przeprowadzające szkolenia (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 III do 25 IV 1948 r., sygn. 444, k. 20–26). Członkowie komisji oceniali też zbiórkę pieniędzy na budowę „wspólnego domu partyjnego” (APL, Instrukcja Komitetu Zbiórki 1-szo Majowej na budowę Centralnego Domu Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej, sygn. 12, k. 84–86), a także składek i wymiany legitymacji z tymczasowych na stałe. W powiecie kraśnickim pozytywnie oceniono przygotowania KP do zbiórki oraz zgodność wyborów ze statutem partii (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. P.P.R. w Lublinie za okres od 25 IV do 25 V 1948 r., sygn. 444, k. 26–27).

W czerwcu 1948 r. O. Żebruń w czasie pobytu w Zamościu stwierdziła, że praca KP była niewystarczająca, I sekretarz był jednocześnie posłem. Organizacja zaliczała się do najliczniejszych, a jednocześnie bardziej „zaśmieconych”, przewodnicząca przypuszczała, że wobec większości członków kół istniały podejrzenia o działalność przeciwko partii, toteż poleciła KP większe zainteresowanie zagadnieniem. Podobnie wyglądała sytuacja w Krasnymstawie, I sekretarz wyjechał do szkoły partyjnej, obowiązki pełnił jeden z instruktorów wysłany przez KW. Delegat skierowany do powiatu łukowskiego dostrzegł brak staranności w wydawaniu legitymacji, brakowało dowodów na rozproszczenie dokumentów. Oceniał także uiszczanie składek, pieniądze napływały z trudnościami, ludność wiejska nie była przyzwyczajona do ich opłacania (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy K.W. P.P.R. w Lublinie za okres od 25 V do 20 VI 1948 r., sygn. 444, k. 33). W lipcu w trakcie wyjazdu do Lubartowa wysłannik WKKP przeprowadził wybory delegatów na Zjazd Partyjny, w powiecie włodawskim zaś „popularyzował uchwały” lipcowego plenum KC (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres od 25 VI do 25 VII 1948 r., sygn. 444, k. 41).

We wrześniu w Tomaszowie O. Żebruń brała udział w posiedzeniu plenarnym KP, na którym I sekretarz wygłosił referat poświęcony krytyce i samokrytyce, ona zaś analizowała jego założenia i poprawność. W Hrubieszowie uczestniczyła w odprawie aktywu gminnego, na którym przedstawiła zagadnienie „prawicowo-nacjonalistycznego odchylenia” i zadań partii na wsi (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR

w Lublinie za okres od 25 VIII do 25 IX 1948 r., sygn. 444, k. 53–54). Chłopi mieli zgłaszać nadużycia w spółdzielniach, wysuwano oskarżenia o powierzanie stanowisk bogatym rolnikom. Piętnowali także wysokość wpisowego, brak porządku w trakcie przyjmowania zboża, zarzucano też działaczom z KW i KP przyjmowanie do PPR niewłaściwych osób. Mieli zgodzić się z referatem i skrytykować Władysława Gomułkę. Olga Żebruń oceniła to jako sukces działalności propagandowej. Zgodnie z danymi zebranymi od przedstawicieli KP podobny przebieg miały narady w innych powiatach. Zwrócono uwagę na plotki, w tym o przyczynach zdjęcia W. Gomułki ze stanowiska Sekretarza Generalnego, których upatrywano w jego „krytycznym stosunku do kolchozów” (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres od 25 VIII do 25 IX 1948 r., sygn. 444, k. 53–54).

7. Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej w okresie „oczyszczania szeregów partyjnych” (październik–grudzień 1948 roku)

Pomimo iż celem kampanii była czystka w partii, wyjazdy stanowiły okazję do obserwacji funkcjonowania PPR. Członkowie WKKP byli najważniejszymi uczestnikami zespołów weryfikujących „niegodnych przynależności do partii”. W ich skład wchodził także oddelegowani przez KW „zaufani” oraz blisko 200 przeszkolonych osób, które podzielono między powiaty (APL, Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego P.P.R. w Lublinie za m-c październik 1948 r., sygn. 19, k. 145). Na etapie powoływania trójek przez komitety powiatowe – w części zasiadali tylko delegaci WKKP, inne składały się tylko z kierowników wydziałów, nie zawsze było możliwe dobranie odpowiednich aktywistów (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 25 X 1948 r., sygn. 444, k. 63).

Członkowie komisji stwierdzili, że przedstawiciele aktywu powiatowego byli zadowoleni z przebiegu akcji, postulowali, by takie działania prowadzić co trzy miesiące (APL, Protokół posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Lublinie z dnia 20 X 1948 r., sygn. 9, k. 77–83). Przy „oczyszczaniu” dostrzeżono „słabe wycucie elementów klasowo obcych”, należało pomagać kołom niezdolnym do wykluczania ich. Sprawy wykluczonych z najwyższych stanowisk należało nagłaśniać w prasie, aby przekonywać członków do zachowania właściwej postawy (APL, Protokół z posiedzenia rozszerzonej Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie dnia 23 X

1948 r., sygn. 9, k. 86–92). Najwięcej wykluczonych należało do PPR w Kraśniku i Krasnymstawie (75 osób), tamtejsze komórki były najliczniejsze, dysponowały najdłuższą „tradycją”, a działacze rekrutowali się spośród członków WKPP. W najmniej licznych powiatach wykluczono mniej niż 40 osób, licząc na rozwój działaczy (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W. K. PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 25 X 1948 r., sygn. 444, k. 63).

Kampania zakończyła się w listopadzie 1948 r. Komisja dostrzegła, że działalność ta miała doprowadzić do aktywizacji kół, zwiększenia skuteczność zbiórki na budowę gmachu PZPR oraz składek członkowskich. Zdaniem O. Żebruń usuwanie z partii miało przyczynić się do wzrostu jej autorytetu u bezpartyjnych (APL, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy K.W. PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 1948 r., sygn. 444, k. 66). Członkowie KW ocenili, że większość działaczy w powiatach przystąpiła do niej należycie. Przedstawiciele kół mieli wykazać się „należytych ideologicznie podejściem”, komitet nie stwierdził usuwania bezpodstawnego. „Oczyszczanie” miało umocnić PPR, zwiększyć jej prestiż i autorytet oraz zaktywizować i zdyscyplinować działaczy. W trakcie kampanii miało wzrosnąć zainteresowanie wstąpieniem do PPR przez nowych członków (APL, Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego P.P.R. w Lublinie za m-c październik 1948 r., sygn. 444, k. 146–147; APL, Sprawozdanie z oczyszczania szeregów Partii na terenie Woj. Lubelskiego, sygn. 9, k. 169–171).

Wnioski

PPR nie cieszyła się w społeczeństwie znaczącym poparciem. Zlikwidowany niemal w całości przed wojną ruch komunistyczny należało budować od podstaw. Fundament stronnictwa, mającego w czasie okupacji formę konspiracyjną, zaś później w dużej mierze agenturalnej organizacji, stanowili działacze przybyli na okupowane ziemie z ZSRR, a także garstka ocalałych przedwojennych komunistów. W tworzonego na bardzo słabych podstawach systemu komunistycznym w Polsce, w szczególności w pierwszych latach jego funkcjonowania, kładącym nacisk na „bolszewicką zwartość szeregów”, dyspozycyjność i posłuszeństwo członków partii oraz istnienie narzędzi kontroli było kluczowe. W tym celu wzorem Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) powołano stosowne organa, czego wyrazem była CKKP, która z natury rzeczy nie mogła zajmować się szczegółowymi

aspektami życia partyjnego w terenie, toteż niebagatelną rolę odgrywały powstające struktury wojewódzkie, powiatowe i niższe PPR.

Podstawową funkcją komisji było nadzorowanie pracy KW, KP i niższych PPR. Szczególną troskę przykładano do realizacji obowiązków wewnętrzpartyjnych, w tym prowadzenia dokumentacji partyjnej, organizacji posiedzeń, porządkowania ewidencji członków, pobierania składek partyjnych i wymiany legitymacji, a także skuteczności zachęcania do zasilania partii przez nowych członków. Głównym źródłem informacji dla komisji powinny być comiesięczne wyjazdy inspekcyjne, w czasie których aktywiści mieli na własne oczy obserwować pracę „dołów” partyjnych. Ze względu jednak na deficyty czasu, trudności w transporcie czy niesprzyjające warunki w terenie nie zawsze było to możliwe. Wyjazdy zazwyczaj ograniczały się do najbliższych siedzib komisji powiatów. Co ciekawe, jednym z najbardziej zaniedbanych pod tym względem był powiat lubelski, w którym KP nie funkcjonował. Nie zawsze wystarczające okazywały się także rozmowy z przedstawicielami niższych organizacji, którzy przyjeżdżali do Lublina. Wynikało to z faktu, że PPR w terenie nie dysponowała dostatecznymi kadrami, przez co nie wszystkie struktury funkcjonowały prawidłowo. Sprawniej działały w szczególności te komitety w powiatach, w których „partia robotnicza” posiadała komórki rozbudowane w czasie wojny. Organizacje w powiatach zagrożonych przez ataki podziemia niepodległościowego funkcjonowały efemerycznie, stanowisk nie obsadzano, zaś działacze reprezentowali niski poziom. Przedstawiciele WKKP ingerowali w funkcjonowanie niższych szczebli, angażując się w ich politykę personalną, organizując szkolenia i sugerując niezbędne usprawnienia, a także biorąc udział w realizowanych w powiatach kampaniach politycznych i propagandowych. Trudności, które pojawiały się w omawianym okresie, w dużej mierze pozostawały obecne w strukturach partyjnych także następczyni PPR – PZPR.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Lublinie

Komitety Wojewódzkiej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie, Sprawozdania miesięczne WKKP [za okres 1945–1947], sygn. 443.

Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie, Sprawozdania miesięczne WKKP 1948, sygn. 444.

Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie, [Rejestr] Sprawy założone Wojewódzkiej KKP [1947–1948], sygn. 446.

Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie, [Rejestr] – Sprawy wchodzące; Sprawy zakończone [1947–1948], sygn. 447.

Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie, Protokoły posiedzeń Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie 1948, sygn. 9.

Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie, Sprawozdania [Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie] 1948, sygn. 19.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, Plenarne posiedzenia CKKP 1945–1948, sygn. IV-1.

Bednarczyk, M. (2016a), „Oczyścić Partię z elementów wrogich i obcych...”. *Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1945–1948*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 27: 327–367.

Bednarczyk, M. (2016b), „W naszym aparacie powiatowym towarzysze wyobcowali się z klasy, z której pochodzą”. *Kontrole Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w Komitetach Powiatowych PPR na Lubelszczyźnie w latach 1945–1948*, „Annales UMCS. Sectio F” 71: 149–180.

Gontarczyk, P. (2016), *Polska Partia Robotnicza w latach 1944–1948 jako partia władzy. Pozaideologiczne motywy akcesu do partii komunistycznej*, [w:] K. Rokicki (red.), *Partia, państwo, społeczeństwo*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej): 26–58.

Kochański, A. (red.). (2001), *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, (Warszawa: ISP PAN).

Libera, P. (2015), *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w latach 1948–1971. Próba portretu zbiorowego*, [w:] M. Szumiło, M. Żukowski (red.), *Elity komunistyczne w Polsce*, (Warszawa–Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej): 169–191.

Magier, D. (2012), *Czynności kancelaryjne w komitetach PPR. Przyczynek do badań nad systemami kancelaryjnymi struktur partii komunistycznej w Polsce*, [w:] D. Magier (red.), *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, (Lublin–Radzyń Podlaski: Archiwum Państwowe w Lublinie): 505–522.

Mażewski, L. (2020), *Polityka ideologiczna. Partia nowego typu a republika rad w koncepcji Lenina*, „Myśl Polityczna” 4: 74–77.

Motyka, G. (2011), *Od rzezi wołyńskiej do Akcji „Wisła”*. *Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, (Kraków: Wydawnictwo Literackie).

Oseka, P. (2008), *Kartoteka spraw Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej – rekonesans archiwalny*, [w:] K. Persak, A. Friszke, Ł. Kamiński, P. Machcewicz, P. Oseka,

- P. Sowiński, D. Stola, M. Zaremba (red.), *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej): 262–275.
- Oseka, P. (2012), *Sumienie partii. Rola i znaczenie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej*, [w:] D. Stola, K. Persak (red.), *PZPR jako machina władzy*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej): 75–98.
- Sokół, W., M. Żmigrodzki (red.). (2005), *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej).
- Statut (1947) Polskiej Partii Robotniczej uchwalony na I Zjeździe PPR, (Wrocław: Nakładem Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej).
- Wrona, J. (1995), *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej).
- Wysocki, J. (2011), *Ukraińcy na Lubelszczyźnie w latach 1944–1989*, (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej).
- Zawadka, K. (2014), *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura – ludzie – mechanizm funkcjonowania*, (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej).